

О.І. Заздравнова, д-р філос. наук, професор
Ю.М. Гаврилюк, канд. філос. наук, професор
М.М. Волошан, канд. філос. наук, доцент
Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва

ГЕОКУЛЬТУРНА СТРАТЕГІЯ ПІЗНАННЯ СУЧАСНОГО СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ СВІТУ

У статті охарактеризовано нинішній етап соціально-економічного розвитку світу як етап системної кризи, зумовленої однобічністю того типу раціоналізму, початок якому поклали елеати. Розкрито сутність поняття геокультури, його світоглядно-методологічний потенціал для осмислення соціуму як нелінійної геокультурної системи. Сформульовано принципи стратегії пізнання соціальних систем в умовах невизначеності.

Ключові слова: геокультура, геокультурний принцип, принцип геокультурної цілісності, контекстуальності, багатовимірності, невизначеності, ризику й застереження, взаємозумовленості мети і засобів.

Постановка проблеми. Сучасна системна криза, яку переживає світ, з усією очевидністю виявила неспроможність започаткованого ще елеатами типу раціоналізму – одновимірного, детерміністичного, однолінійного. Ідеалом такого раціоналізму стала марксистська концепція «природно-історичної закономірності» з її визнанням визначальної ролі економіки стосовно культури, що перетворювало людину в епіфеномен бездуховних і сліпих сил природи й соціуму. Не випадково Мартін Гайдеггер відзначав, що атомна бомба вперше вибухнула в поемі Парменіда «Про природу» (VI ст. до н. е.), маючи на увазі шлях, торований раціоналізмом від елеатів до жахів ХХ століття.

Криза оголила проблему взаємозв'язку між хлібом насущним і не менш насущним станом духовності суспільства – двох присутніх принципів, двох іпостасей, без яких, власне, людське життя перестає існувати. Про моральне її підґрунтя заговорили не тільки філософи і соціологи, а й навіть банкіри, фінансисти та економісти. Усвідомлення того, що криза передусім спричинюється втратою совісті і лише згодом призводить до спустошення кишень, до грабежів, організації терактів і ведення воєнних дій, зумовлює висунення культури на вістря суспільного розвитку як однієї з провідних

тенденцій сучасності. З цього приводу один із найвідоміших сьогодні західних футурологів, професор соціології університету Джона Гопкінса (США) Френсис Фукуяма, відзначаючи досягнення ліберальної демократії і ринкового капіталізму, наголошує: «Та хоча офіційне право і сильні політичні й економічні інституції є необхідними, самих по собі їх ще недостатньо, щоб гарантувати процвітання сучасного суспільства. Належне функціонування ліберальної демократії завжди залежало від певних культурних вартостей, спільних для всіх» [1, с. 18].

Саме нові культурні стратегії сьогодні дедалі більше визначають напрям і характер соціально-економічних перетворень. Під тиском накопичених наукою в різних сферах пізнання реальних фактів, концепції однолінійного прогресивного розвитку соціальних систем поступаються місцем концепціям нелінійного розвитку складних систем з важко прогнозованими результатами. Цим зумовлено постановку авторами статті проблеми: *якою повинна бути стратегія пізнання соціуму як надскладної нелінійної системи, щоб можливі ризики суб'єктів соціальної діяльності були найменшими?*

Аналіз досліджень і публікацій. Ключовою в розумінні поставленої проблеми, що розробляється низкою авторів (І. Пригожин, І. Валлерстайн, І. Цехмістро, Б. Гаврилишин, В. Іноземцев та ін.), є ідея принципової непередбачуваності результатів розвитку складних, нелінійних систем. «З погляду сучасної науки, – зазначає І. Цехмістро, – передбачити поведінку навіть такої простої системи, як вертикально закріплений металевий стрижень, що на нього повільно зростає навантаження, у ґрунті речі не можна. Звісно, у певний момент стрижень зігнеться, але напрямок вигину цілком випадковий та непередбачуваний. То хіба ж можна було знати одну, «єдино правильну й науково обґрунтовану» дорогу до загальнолюдського щастя? У цьому – наївність і утопізм більшовизму» [2, с. 28].

Ради справедливості слід зазначити, що «наївність і утопізм» такого гатунку притаманні не тільки більшовизму а й європейській культурі і філософії. Досить лише назвати теорії «історичних» і «неісторичних» націй, закон трьох стадій розвитку моралі Г.-В. Гегеля, закон трьох стадій еволюції мислення О. Конта, нарешті, й саме теоретичне джерело більшовизму – концепцію розвитку і зміни суспільно-економічних формацій К. Маркса.

На тлі існуючих доктрин суспільного розвитку заслуговує на увагу запропонована ще на початку 50-х років ХХ століття українським публіцистом, поетом і культурологом Є. Маланюком ідея *геокультури*, яка відкривала нові підходи до осмислення поставленої проблеми. Однак запроваджене ним у науковий обіг поняття «геокультура» впродовж

тривалого періоду залишалося поза увагою наукової спільноти. Спорадичне вживання його останнім часом у деяких періодичних виданнях, науковій і навчальній літературі засвідчує про певні позитивні зрушення у ставленні до нього, про спроби осмислення процесів, що нині відбуваються в країні і світі, крізь призму їх геокультурного виміру. Проте, незважаючи на явний прогрес у цьому напрямі, світоглядний і методологічний потенціал геокультурного підходу до виявлення глибинного гуманістичного сенсу різноманітних сфер людського буття належним чином ще не опрацьовано і не поціновано. Хоча зростаючий інтерес до зазначеної проблеми очевидний, науковий статус поняття геокультури досі не визначений, а тому розробка геокультурної проблематики здійснюється в ключі суміжних з нею проблем. Як правило, в підходах до геокультурної проблематики домінує *культурно-географічний* підхід. Геокультура визначається як «образи географічного простору», «географічна» субкультура, «географічні образи в культурі» (Д. Затонський), як спосіб бачення географічно окреслених природних ресурсів культурою різних етносів (В. Пустотін) тощо. Згідно з І. Валлерстайном, – це «світопорядок», «світо-система», для якої притаманний певний, що виходить «за межі окремих держав набір цінностей»[3, с. 15]. Поняття геокультури у нього пов'язане з концепцією системного аналізу й розглядається в контексті глобальних геополітичних і гео економічних проблем. Тим самим окреслюється перспектива розгляду геокультури як науки, що поєднує в собі комплексне вивчення географічної, соціально-економічної, політичної і культурної сфер буття.

Метою статті є дослідження на основі аналізу літературних джерел сутності геокультури та засадничих принципів геокультурного підходу до пізнання складних процесів сучасного соціально-економічного розвитку в умовах невизначеності. Поставлена мета вимагає передусім з'ясування поняття геокультури.

Виклад основного матеріалу досліджень. Поняття «геокультура» виражає діалектичну єдність різних за своїм характером законів природи і правил культури. Принципова відмінність цих способів буття викликає певні труднощі, оскільки вимагає від людини постійного пристосування своїх емоцій і думок до них. Підміна правилами культури правил професійної предметно-практичної діяльності неодмінно привела б до втрати останньою глузду і, як наслідок, до її руйнування. Так само заміна принципів культури законами природи означала б кінець культури. Ці принципи взаємозаперечують і водночас взаємодоповнюють один одного, тобто перебувають у діалектичній єдності, яка не завжди очевидна. Розуміння її вимагає певних зусиль і навчання. *Фахову майстерність не можна замінити любов'ю до ближнього, але без такої любові втратила б*

сене сама фахова майстерність. Треба жити у світі настільки, щоб усвідомлювати необхідність законів природи, і не бути в ньому настільки, щоб розуміти: одних законів природи недостатньо. Інтерес до пізнання й оволодіння законами природи ще не робить людину Людиною. Щоб бути нею, вона повинна, живучи в природі, звільнитися від її безпосередньої влади над собою, опосередкувати необхідність природи свободою, стати духовною істотою. Інакше людині загрожує, за визначенням розгніваного на неї А. Шопенгауера, виродження у „добре організовану скотину”. І, хоч як прикро зізнаватися, підстав для цього є більш ніж достатньо. Варто лише задуматися над прикладом бездушної цікавості, наведеним Я. Голосовкером у посмертно опублікованому есе „Цікаве”, щоб збагнути весь жах можливості такого виродження. „Дорошкевич, - свідчить він, - розповідає про каторжника, добродушного старого татарина на Сахаліні, який зарізав багатьох вагітних жінок, розтинаючи їм живіт, щоб полюбуватися положенням плода-дитини у череві матері. Він сам любувався, тобто вбивав з естетичного інтересу й цікавості. Ніяких сексуальних збочень у вбивці не виявлено. Йому було просто цікаво.” [4,с.134]. Не тільки сон розуму може породжувати чудовиська. Виявляється, на таке цілком спроможна і банальна цікавість не обтяженого совістю розуму. У своєму ставленні до світу він прагне відкрити в ньому універсальну формулу, яка б відповідала ідеалу раціонального пояснення всіх без винятку явищ і процесів. Пошуком такої „формули Всесвіту” була проникнута вся класична наука. Інколи здавалося, що вона близька до заповітної мети: очам вчених відкривався фундаментальний рівень вічних і незмінних законів — джерело абсолютної влади людини над природою. Світ бачився простим, прозорим і цілком прогнозованим. Випадковість, спонтанність, суб’єктивність, словом, усе, що не вмещувалося у прокрустове ложе науки, сприймалося як ілюзія, а тому нехтувалося й відкидалося. Природа і культура опинилися на діаметрально протилежних, чужих один одному полюсах. У результаті повстала безмовна, мертва і пасивна природа, у якій віддзеркалювалася не менш безмовна, пасивна і мертва в духовному відношенні людина. Упродовж всієї історії існування останньої дегуманізація природи неодмінно супроводжувалася дегуманізацією людини. У нинішніх умовах втрата духовності становить пряму загрозу самим засадам життя,

Як виявилось, незважаючи на значний прогрес в уніфікації цілого ряду сфер природи, відкриття універсального закону її функціонування залишається проблематичним. Природа принципово не хоче „говорити” формалізованою мовою математики. Скрізь вона проявляє свій непокірливий характер: у розмаїтті форм, еволюції, стрибках, нестабільності тощо. Це зумовило радикальне зміщення поглядів на

природу в бік її складності, множинності, темпоральності, що кладе край вірі у незмінність і вічність її законів як основи і гаранта розумності людського життя. Людина все більше переконується у невиразності картини світу, у його стихійності й непередбачуваності. Світ наочно демонструє свій плюралізм, заявляє про себе не як Універсум, а, за визначенням Х- Ортеги- і-Гасета, як Мультиверсум. З його поглядом на природу і суспільство як надскладні системи кореспондується погляд І. Пригожина та І. Стенгерс. „Ми знаємо, - стверджують вони, - що такої складності системи характеризуються високою чутливістю до флуктуацій. Це сповнює все водночас і надією, і тривогою: надією на те, що навіть малі флуктуації можуть підсилювати всю їх структуру (це означає, зокрема, що індивідуальна активність зовсім не приречена на безглуздість); тривогою - тому, що наш світ, очевидно, назавжди втратив гарантії стабільних, неминучих законів”[5,с.386]. Живучи у природі, людина змінює її за законами самої природи. Спонтанний характер розвитку останньої зумовлює невизначеність орієнтованої на об’єктивно-можливе практики. Тому практична діяльність за своїми об’єктивними результатами принципово не відрізняється від процесів і результатів природи. *Теоретично цілком припустимо: те, що свідомо створює людина на основі пізнаних законів природи, остання може спонтанно витворити сама. Уся відмінність лише у способі й часі.* Чи не в цій, бувало, здатності природи, у її „паранормальності” слід шукати розгадку НЛО та цілого ряду археологічних знахідок (залізного цвяха девонського періоду, металеві кулі з насічкою віком 2,8 млрд. років тощо)? Природа у формі людської практики творить себе, причому наслідки такої самотворчості можуть бути для людини не менш згубними, ніж для інших біологічних видів. Практично оволодіваючи природою, прагнучи поставити її на коліна”, людина не виходить за межі „дикої” природи, є лише цивілізованою природою, цивілізованим дикуном, який в усебічно зростаючих масштабах загрожує природі і самому собі. Ця обставина дає вагому підставу для тверджень про відсутність прогресу в історії, про дегуманізацію світу, про необхідність повернення назад до печерного існування з його нібито гармонічним співжиттям людини і природи. З огляду на сучасний стан справ резони у подібних твердженнях, безперечно, мають місце.

Отже, стихія природи, у тому числі й у цивілізаційних формах її буття, не тільки несе в собі повноту життя, але й становить для нього реальну загрозу. У цьому сутність спонтанності природи. Вона вимагає визнати на паритетних засадах поряд з необхідністю випадковість. Наявність останньої є умовою незворотності як об’єктивного механізму породження порядку з хаосу. Детермінований випадковістю порядок не піддається однозначному прогнозуванню, унаслідок чого природа втрачає

притаманну класичній науці тавтологічність. Світ пронизує стріла часу, якою утверджується факт відсутності заданості майбутнього. А це означає, що час „конструюється” і в його конструюванні безпосереднім чином через різноманітні форми практики найактивнішу участь бере людина.

Проте людина не тільки практична істота, зорієнтована на об’єктивно- можливе природи і йому підпорядкована. Вона - суб’єкт культури. Власне, людське життя - це життя в культурі. Суперечність між об’єктивною єдністю і суб’єктивним протиставленням людини і природи є необхідним джерелом й умовою дуалізму сенсу і буття, культури і практики, а отже, і відповідного осмислення світу як з культурно-ціннісної, так і з об’єктивно-практичної точок зору. Включеність культури у конструювання часу наповнює його людським сенсом, який визначається обраними суб’єктом ціннісними орієнтаціями як кінцевої мети свого життя. З набуттям часом ціннісного спрямування старе „ортогональне” протиставлення природи і культури, практично-можливого і суб’єктивно-належного втрачає свою переконливість. Якщо конструювання часу відбувається за участю суб’єкта культури, то час вбирає в себе певну морально-естетичну цінність. Тим самим в опис природи вводиться новий, унікально-особистісний, суб’єктивний елемент, який не вкладається в межі раціонально-універсальної картини світу. Її інструментарій неспроможний описати природу в єдності з людиною як цілісне *геокультурне* буття.

Детермінація культурою надає історії унікально-неповторного характеру. У ній принципи культури відіграють функцію, аналогічну функції другого начала термодинаміки у природі - функцію правила відбору об’єктивно-можливого з погляду на нього суб’єктивно-належного. Культура несе в собі умови пристосування законів природи до трансквітального порядку.

Об’єктивно-суб’єктивна, практично-культурна єдність природи і людини становить органічно цілісний геокультурний світ: мікрокосм як спосіб існування макрокосму і макрокосм як спосіб буття мікрокосму, людини як способу існування природи і природи як способу існування людини, практики як способу буття культури і культури як способу буття практики. Світ, у якому природа мислить в особі людини, що своєю діяльністю все повніше розкриває природні можливості, надає процесу природотворення геокультурного характеру у відповідності до пізнаних його законів і осягнутого сенсу власного життя. Саме на цій основі людина здатна відвернути або послабити дію стихійних дестабілізуючих чинників природи.

У розумінні світу як цілісного геокультурного буття виявляється дійсний статус природи - творця людини в тій мірі, у якій людина творить природу. Природа є такою, якою її осягає людина. Іншої природи для неї

не існує. А тому раціоналістична парадигма, згідно з якою природа розглядається як суцільна і чужа людині система, не може бути прийнятною. І людство через екологічні кризи і катаклізми поступово приходить до усвідомлення цього. „Царство” людини в природі означає „царство” природи в нас самих.

Вирішення проблеми природи і людини слід шукати не в руслі традиції об’єктивно-практичної парадигми, що вимагає брати світ виключно у формі раціонально осмисленої практичної доцільності, а в цілісному геокультурному підході до неї. Природа не в меншій мірі, ніж сама людина, заслуговує на морально-естетичне ставлення до себе. І таке право людина як духовна істота повинна надати їй. До цього її зобов’язує культура як моральна у своїй основі міра всього суцільного.

Таким чином, сутність екологічної проблеми не в природі як „навколишньому середовищі”, а в самій людині, у її культурі, суб’єктивно-належному ставленні до себе і до природи. Як здоров’я, так і хвороби природи залежать насамперед від панівної в суспільстві системи культурних цінностей. Саме в кризі культури слід передусім шукати причину всіх інших криз, у тому числі й кризи екологічної. У світлі сказаного, як з методологічної, так і світоглядної точок зору, безпідставно розглядати екологічну проблему виокремлено від культури, оскільки в такому разі вона інакше, як проблема “охорони навколишнього середовища”, поставлена бути не може. Як аспекти геокультурної цілісності не тільки природа є середовищем людини, але й людина, її культура є водночас середовищем, умовою існування природи. Тому пізнання природи, оволодіння нею людиною повинно здійснюватися на основі самопізнання. Пізнати себе - значить пізнати істину сенсу свого життя як абсолютну міру смислу всіх речей, тобто таку міру, що вимагає ставлення до всього суцільного з точки зору *абсолютного*.

У розвиток сказаного наведемо влучне і глибоке міркування з цього приводу Х. Ортеги-і-Гасета: „Нами керують два протилежні імперативи. Людина, жива істота, повинна бути благою - наказує один з них, імператив культури. Благо повинно бути людським, життєвим, значить, сумісним з життям і необхідним йому - говорить другий, життєвий імператив. Узагальнивши їх, ми приходимо до такого двостороннього припису: життя повинно бути культурним, але і культура зобов’язана бути життєвою.

Мова йде, таким чином, про дві інстанції, які регулюють і направляють одна одну. Будь-яка перевага в бік однієї з них неминуче призводить до виродження. Безкультурне життя - це варварство; нежиттєва культура - візантизм”»[6,с.223]. Отже, залежно від ціннісної орієнтації людини її співжиття з природою може набувати або форми *геокультури*, або - *антигеокультури*.

*Геокультура – органічна цілісність Людини і Природи, включеність Людини у Всесвіт і Всесвіту в Людину, єдність культури як способу об’єктивно-належного буття природи і природи як способу суб’єктивно-можливого буття культури, взаємопроникність загального й унікального, вічного і темпорального, векторність розвитку природи, задана культурою. Це єдність розуму і свободи, яка зумовлює здатність геокультурного суб’єкта робити можливим те, що спочатку видається неможливим. Це постійний діалог між суб’єктивно-належним і об’єктивно-можливим, у процесі якого приймається рішення „для кого?” і „як?”, тобто визначається конкретна форма геокультурного буття. У ході такого діалогу народжується надія на досягнення більш високої геокультурної повноти життя. У діалозі і через діалог досягається усвідомлення людиною себе як геокультурної міри всіх речей, що сприяє утвердженню принципів **геокультурного гуманізму**. Згідно з ним цілісне геокультурне буття виступає абсолютною мірою цінності всього існуючого. Повнота геокультурного життя служить єдиним достовірним критерієм його поступу.*

Таким чином, єдність природи й людини становить абсолютну геокультурну вартість, надскладний, відкритий і принципово незавершений Мультиверсум.

Як стверджує І. Валлерстайн, посилаючись на однодумців: «Не існує «культур», так само як не існує і «природ», існують тільки «природо-культури». «Природа і суспільство є не двома різними полюсами, а одним і тим самим продуктом послідовних станів суспільств-природ, колективів» [3, с. 322]. *Принцип геокультурної контекстуальності*. Сутність його можна виразити гаслом: «Мисли глобально, дій локально». Щоб досягти успіху в розв’язанні окремо взятої проблеми, треба мати голістичний, а не лише аналітичний погляд на світ. Це вимагає геокультурного мислення, вміння контекстуалізувати знання в широкому і навіть глобальному масштабі. Не можна вивчати частини, не знаючи цілого, як не можна зрозуміти ціле, не досліджуючи досконало складових його частин. Для цілого притаманні відсутні у частин емерджентні властивості, але разом з тим воно перетворює частини, наділяє їх новими, не відомими раніше рисами.

Об’єктивно-можливе й суб’єктивно-належне мають смисл тільки в контексті одне одного і цілого. Це завжди об’єктивно-можливе суб’єктивно-належного геокультури і суб’єктивно-належне об’єктивно-можливого геокультури. Вони детермінують одне одного, витворюючи себе й ціле, яке детермінує і витворює їх. Це процес торування людиною шляху свого життя, в ході якого зі зміною шляху відбувається і зміна того, хто ним іде, як і навпаки.

Принцип геокультурної складності. Ним фіксується факт зростаючої складності викликів у вигляді різноманітних не відомих раніше можливостей, зумовлених досягненнями сучасної цивілізації, що неабияк актуалізує поставлену ще елєатами проблему єдиного (цілого) і множинного. В аспекті цього принципу складність світу полягає не в пошуку «елементів», з яких він складається, а у виявленні множенності його можливостей, осмислюваних на основі ментальних засад людини, включеної в нього як варіативно цілісної геокультури. Тим самим, згідно з В. Гейзенбергом, «йдеться, по суті справи, вже не про зображення природи, а про картину наших відношень до природи»[7, с. 303]. Відношень, через і у формі яких виявляються й розкриваються об'єктивні можливості природи як способу об'єктивно-можливого буття людини. Відтак, яким є світ, залежить від суб'єктивно-належного ставлення до нього людини. Порівнюючи відчуття страху перед вічною тишею нескінченних просторів Б. Паскаля з відчуттям благоговіння І. Канта під зоряним небом, М. Бубер зазначає: «Відповідь Канта Паскалю можна сформулювати приблизно так: те, з чим ти зустрічаєшся у світі і що тебе лякає, таїна його простору і часу, є таїною твого власного сприйняття світу і твоєї власної сутності»[8, с. 24].

Узалежнення об'єктивно-можливого природи від суб'єктивно-належного ставлення до неї людини виявило в науці ХХ століття тенденцію переходу від вивчення речей до аналізу їх наявних і потенційних можливостей. Звідси випливає, що останніми сутностями світу як геокультурної цілісності виступають не його «елементи», а певні геокультурні можливості їх виокремлення. Тим самим геокультурний об'єкт постає складним об'єктом сузір'я можливостей геокультурного суб'єкта, а геокультурна концепція – методологією наукового пізнання. «Адже коли суб'єкт розглядається з боку інструментальної діяльності, а об'єкт – як сузір'я можливостей, – наголошує С. Кримський, – то «підключення» суб'єкта до об'єкта постає у вигляді перетворення людської діяльності на умову реалізації можливостей конституювання фрагментів предметної сфери пізнання у фізичні об'єкти»[9, с. 219].

Принцип геокультурної багатовимірності. Він акумулює особливості попередніх вищезазначених принципів і застерігає від однобічного підходу до вивчення світу, від одновимірного бачення його орієнтованою лише на мету діяльності наукою, що призводить до тотальної трансформації всього існуючого в ресурс.

Принцип геокультурної невизначеності. Згідно з ним складність і багатовимірність світу роблять його відкритим і непередбачуваним. «Сучасна цивілізація, – зазначає Е. Морен, – жила у визначеності історичного прогресу. А сьогодні крах міфу про Прогрес веде нас до

усвідомлення історичної невизначеності. Певний прогрес, звичайно, можливий, але він залишається невизначеним» [10,с.16–17].

Принцип взаємозумовленості ризику й застереження. Згідно з ним, в умовах невизначеності кожний крок пов'язаний із ризиком, для мінімізації якого належить застосовувати відповідно до умов необхідні заходи застереження з урахуванням вимог принципів геокультури.

Принцип взаємозумовленості мети і засобів. Засоби й цілі взаємно і зворотно діють одні на одні. Негідні засоби благородних цілей неминуче спотворюють цілі і в результаті самі стають цілями. Крім того, цілі діяльності, відірвані від сенсу життя, можуть сприяти негідним засобам.

Принцип взаємозумовленості дії і контексту. Будь-яка дія залежно від контексту середовища під впливом його факторів певним чином відхиляється від поставленої мети, чим ризикує не тільки бути проваленою, а й обернутися проти її ініціатора. У світлі цього принципу непередбачувані наслідки можуть мати характер: а) спотвореного результату, коли неочікуваний згубний результат виявляється більш прийнятним, ніж той, на який покладалася надія; б) марного нововведення, коли зростаюча кількість заходів не приводить до якісних перетворень; в) небезпечного досягнення, коли прагнення кращого виявляється загрозливим для існування [10, с. 24].

Висновки. Дослідження геокультурної проблематики мають всеохоплюючий характер, стосуються всіх без винятку сфер людського буття. Їх результати сприяють наведенню мостів між різними галузями дисциплінарного знання, розумінню інтегративних процесів у науці й відповідно належних реформ в освіті. Вони допомагають усвідомленню людиною ставлення до дійсності як до способу свого буття, як до результату власної діяльності, що кардинальним чином змінює й осмислення пізнавальних цілей. Якщо спершу пошукова діяльність людини спрямовувалася на з'ясування того, *що* є світ, в якому вона живе, а також *як* таке існування можливе, то сьогодні перед лицем невизначеності світу все очевидніше постає питання *для чого* і *навіщо*, тобто з'ясування мети людського існування, міркування над сенсом життя як його умови. На думку І. Валлерстайна: «Системна криза буде сприяти соціальній рефлексії. Мені здається, – пише він, – реальним остаточно подолання розколу між наукою і філософією, причому суспільствознавство неминуче опиниться основою для об'єднання світу знань» [3, с. 291 – 292]. Таке припущення має достане обґрунтування. Оскільки світ є геокультурним цілим, то пошуки істини і блага нерозривно взаємопов'язані.

Невизначеність світу неподоланна. Такий висновок з необхідністю впливає з сутності геокультури. Намагання її повністю усунути й досягти великої однозначної Визначеності є утопічним за своєю суттю. Мислення

має змиритися з такою ситуацією й навчитися в ній вибудувати стратегію своїх дій. Складність і нелінійність, що супроводжують будь-який факт пізнання, мають спонукати його до самопізнання, до використання отриманого знання як основи методу для досягнення нового знання і трансформування його в мудрість як умову геокультурного життя соціуму. «Ми живемо у світі невизначеності, єдиним найвеличнішим достоїнством якого є постійність цієї невизначеності, так як саме завдяки невизначеності існує творчість – творчість у всесвітньому масштабі, яка включає в себе, звичайно, і людську творчість» [3, с. 332-333]. У геокультурному наповненні творчості й слід вбачати найвище призначення людини.

Бібліографічний список: 1. Фукуяма Ф. Великий крах. Людська природа і відновлення соціального порядку / пер. з англ. В. Дмитрука. – Львів: Кальварія, 2005. – 380 с. 2. Цехмістро І.З. Голістична філософія науки: навч. посібник. – Харків: Акта, – 2003. – 279 с. 3. Валлерстайн И. Конец знакомого мира: Социология XXI века / пер. с англ; под ред. В.И. Иноземцева. – Москва: Логос, 2004. – 368 с. 4. Голосовкер Я.Э. Миф моей жизни (Автобиография) // Вопросы философии. – 1989. – № 2 – С. 97 – 149. 5. Пригожин И., Стенгерс И. Порядок из хаоса: Новый диалог человека с природой / пер. с англ.; общ. ред. В.И. Аршинова, Ю.Л. Климонтовича и Ю.В. Сачкова. – Москва: Прогресс, 1986. – 432 с. 6. Ортега-и-Гассет Х. Что такое философия? – Москва: Наука, 1991. – 408 с. 7. Гейзенберг В. Шаги за горизонт / пер. с нем.: сост. А.В. Ахутин; общ. ред. и вступ. ст. Н.Ф. Овчинникова. – Москва: Прогресс, 1987. – 308 с. 8. Бубер М. Проблема человека / пер. с нем. – Киев: Ника-Центр, Вист-С, 1998. – 96 с. 9. Кримський С.Б. Під сигнатурою Софії . – Київ: Видавнич. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – 367 с. 10. Морен Э. Принципы познания сложного в науке XXI века // Вызов познанию: Стратегия развития науки в современном мире. – Москва: Наука, 2004. – 475 с.

О.И. Заздравнова, Ю.Н. Гаврилюк, М.М. Волошан.
Геокультурная стратегия познания современного социально-экономического развития мира. В статье раскрывается сущность понятия геокультуры, ее мировоззренческо-методологический потенциал для осмысления социума как нелинейной геокультурной системы, рассмотрены основные атрибутивные принципы геокультуры, такие, как принцип геокультурной целостности\полноты, принцип геокультурной контекстуальности, принцип геокультурной сложности, принцип геокультурной многомерности, геокультурной неопределенности, принцип взаимообусловленности цели и способов и др. Авторы приходят к выводу

о всеобъемлющем характере исследований геокультурной проблематики. Сформулированы принципы стратегии познания социальных систем в условиях системного кризиса социально-экономического развития мира обусловленного его односторонностью, неопределенностью.

Ключевые слова: геокультура, атрибутивные принципы геокультуры, социально-культурные системы, социально-экономическое развитие

O.I. Zazdravnova, Yu.M. Gavrilyuk, M.M. Voloshan. Geocultural strategy of comprehension of modern socio-economic development of the world. A new strategy of geocultural approach to comprehension of modern socio-economic development processes in the world is reviewed in this article.

As the world experiences now a huge system crisis it turns out that one-dimensional and determined type of rationalism proposed by Eleatics cannot exist nowadays. We consider that Marxist trans-historical concepts of economics dominating over the culture perfectly embodies such rationalism. However lots of scientific data in various spheres of human cognition force these concepts undergo great changes and make way for other theories. The new theories imply that the complicated systems may vary in their development and show hardly predictable results.

The deep analysis of literary sources and different approaches to geocultural concepts is provided.

In this regard we tried to explore and define the essence of geoculture and the main principles of geocultural approach which can be used to learn more about the complicated processes of modern socio-economic development under the indeterminate conditions. Ideological and methodological potential for understanding society as a nonlinear geocultural system is revealed.

Such attributive principles of geoculture as geocultural integrity, contextuality, complication, multidimensionality, indeterminacy, aims and means/ risks and preventions interdependence are viewed. The principles of learning strategy about social systems in the conditions of a system crisis of the socio-economic development of the world were formulated.

The results of research make a great contribution to bringing bridges between different branches of disciplinary knowledge, to understanding of integrative processes in science and, accordingly, proper reforms in education. They help humans understand their attitude towards reality as a way of their being, as a result of their own activities, and this dramatically changes the comprehension of cognitive goals.

Key words: geoculture, geocultural principles of integrity, contextuality, complication, multidimensionality, indeterminacy, aims and means/ risks and preventions interdependence.

Стаття надійшла до редакції: 02.09.2018 р.